

5 LAT ZIELONOGÓRSKIEJ BIBLIOTEKI CYFROWEJ

Ewa Adaszyńska
Małgorzata Kuncewicz

Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego

> Biblioteki cyfrowe

Biblioteki cyfrowe postrzegane są jako zorganizowane systemy zapewniające spójny dostęp do zasobów wiedzy i informacji¹. Są zbiorem źródeł elektronicznych i połączonych możliwości technicznych: tworzenia, wyszukiwania i używania informacji. Wolny dostęp do informacji to zasada leżąca u ich podstaw. Biblioteki, łącząc umiejętnie dwie przestrzenie swojej działalności: rzeczywistą i cyfrową oferują teraz czytelnikom kolejną możliwość - zdalny dostęp do biblioteki i jej zbiorów wirtualnych. Tworzenie bibliotek cyfrowych reguluje kilka aktów prawnych: ustawa o bibliotekach, ustawa o prawach autorskich i prawach pokrewnych oraz ustawa o bazach danych².

Termin „biblioteka cyfrowa” powstał na długo przed skonstruowaniem pierwszego komputera. Ideę „biblioteki skomputeryzowanej” stworzył pisarz i wizjoner Herbert G. Wells. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych wizję biblioteki przyszłości kontynuował Joseph C.R. Licklider. 10 lat później o bibliotece bez papieru pisał Frederick W. Lancaster. Według najprostszej definicji, zaproponowanej przez Michaela E. Leska w 1995 r., biblioteka cyfrowa (ang. *digital library*) to „zbiór informacji jednocześnie zdigitalizowanych i uporządkowanych”³.

Biblioteki cyfrowe lub cyfrowe repozytoria buduje coraz więcej uczelni wyższych, Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego jest jedną z nich. Powstała jako jedna z pierwszych w Polsce, a oficjalnie zaistniała w październiku 2005 roku jako czwarta z kolei, po Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej, Dolnośląskiej i Kujawsko-Pomorskiej. Jak wszystkie wymienione, Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa działa w środowisku dLibra tworzonym przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe.

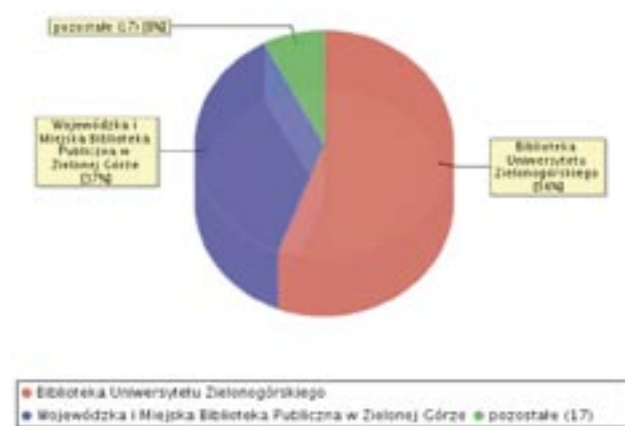
> Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa

Umożliwia ona szeroki zdalny dostęp do źródeł wiedzy, zasobów edukacyjnych, cyfrowych kopii najcenniejszych zabytków kultury piśmienniczej, kolekcji dzieł sztuki oraz

materiałów regionalnych. Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa należy do tej grupy akademickiej, którą wyróżnia połączenie idei biblioteki edukacyjnej z biblioteką dziedzictwa kulturowego i biblioteką regionalną.

Inicjatorem i koordynatorem projektu jest Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego. ZBC tworzą obecnie: Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego wraz z podległą jej Biblioteką Sztuki, Instytut Historii UZ oraz Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Zielonej Górze (WiMBP). Planowana jest również współpraca z kolejnymi instytucjami naukowymi, kulturalnymi i oświatowymi z miasta i regionu. Jesteśmy otwarci na każdą propozycję, która może wzbogacić zbiory biblioteki oraz poszerzyć wiedzę o regionie. Uniwersytet Zielonogórski wnosi do projektu infrastrukturę sprzętową, oprogramowanie i szkolenia. Jest jednocześnie pomysłodawcą idei i liderem grupy.

> Procentowy udział bibliotek w zasobie ZBC

> Zbiory prezentowane są w czterech kolekcjach:

> **Nauka i dydaktyka** - obejmująca dorobek naukowy środowiska akademickiego oraz jego zasób edukacyjny (są to monografie, podręczniki, skrypty, czasopisma oraz inne publikacje).

> **Habilitacje i doktoraty** - obejmujące rozprawy habilitacyjne i doktorskie obronione w Uniwersytecie Zielonogórskim.

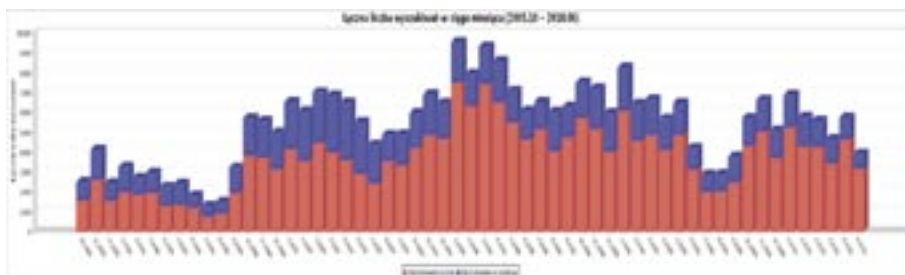
> **Dziedzictwo kulturowe** - prezentujące najcenniejsze zabytki kultury piśmienniczej (rękopisy, starodruki, zbiory ikonograficzne, kartograficzne, dokumenty życia społecznego) oraz kolekcje dzieł sztuki ze zbiorów bibliotecznych (rysunku, grafiki, malarstwa, plakatów, fotografii artystycznej, ekslibrisów).

> **Regionalia** - czyli materiały, dokumenty oraz dzieła dotyczące Zielonej Góry i Ziemi Lubuskiej, również w jej dawnych granicach historycznych. Prezentujemy tu wydawnictwa współczesne oraz zbiory archiwalne (kroniki, statuty, przywileje, ikonografię, kartografię, dokumenty życia społecznego) także twórczość artystów plastyków lubuskich z kolekcji bibliotecznych.

W Zielonogórskiej Bibliotece Cyfrowej prezentowanych jest ok. 6.800 dokumentów.

Od października 2005 r. do września 2010 r. z biblioteki skorzystało około 4.000.000 czytelników (dziennie korzysta z niej ponad 2.000 osób)⁴.

Przykładowa statystyka wykorzystania zbiorów cyfrowych⁵.

Lp.	Tytuł	Statystyka ZBC
1.	International Journal of Applied Mathematics and Computer Science (AMCS) 2005 Volume 15 Number 4	305.547
2.	Zarządzanie majątkiem obrotowym	57.828
3.	Spór o formę feudalizmu rosyjskiego	32.906
4.	Formowanie cienkich warstw anodowych na tytanie...	21.975
5.	Impulsowe układy transformujące	16.916
6.	Rocznik Lubuski: Wartości i interesy a społeczeństwo...	13.602
7.	Zachód w polskiej myśli historycznej czasów saskich	12.186
8.	Polska katolicka w myśli politycznej	10.466

Wysoka frekwencja odwiedzin dotyczy głównie rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz czasopism naukowych. Popularnością cieszą się także zbiory dydaktyczne, starodruki, materiały regionalne i kolekcje tematyczne. Jednym z założeń programowych jest digitalizacja wszystkich kolekcji zbiorów specjalnych biblioteki. Ma ona na celu popularyzację zbiorów chronionych, ale jest jednocześnie formą ich ochrony. Kolejnym założeniem jest też zdalna prezentacja materiałów naukowych i dydaktycznych, która pozwoli na szeroki dostęp do zbiorów dużej grupie użytkowników.

Od marca 2010 r. w ramach Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej działa Blog, w którym prezentujemy interesujące zbiory, przedstawiamy nowości, informujemy o planach naszej biblioteki i całej federacji. Omawiamy sprawy związane z nauką, infor-

macją naukową, internetem, mediami, światem książek i bibliotek.

> Sieć PIONIER

PIONIER - Polski Internet Optyczny to ogólnopolska szerokopasmowa optyczna sieć internet dla nauki. Przeznaczona jest do wspomagania projektów badawczych, edukacyjnych oraz państwowych. Pionier łączy obecnie 21 ośrodków Miejskich Sieci Akademickich i 5 Centrów Komputerowych Dużej Mocy za pomocą własnych łączy światłowodowych. Umożliwia dostęp do innych europejskich i światowych sieci naukowych. Operatorem sieci PIONIER jest Instytut Chemii Bioorganicznej PAN Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (IChB PAN PCSS)⁶. Sieć PIONIER wykorzystywana jest w środowisku bibliotek cyfrowych.

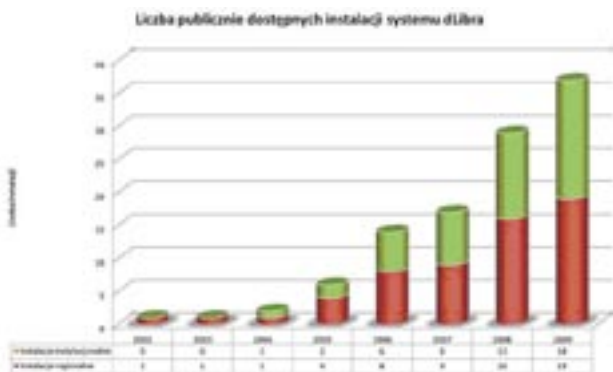
dLibra⁷ to pierwsze polskie środowisko służące do budowy bibliotek cyfrowych stworzone i rozwijane przez **Poznańskie Centrum Superkomputerowo - Sieciowe (PCSS)**⁸. Umożliwia ono zarządzanie, przetwarzanie, przeszukiwanie i prezentowanie dokumentów w formie elektronicznej. Pierwotnie platforma ukierunkowana była przede wszystkim na wykorzystanie wydawnictw elektronicznych.

Od momentu nawiązania współpracy z Poznańską Fundacją Bibliotek Naukowych, prace rozwojowe skupiły się na wykorzystaniu platformy do budowy bibliotek cyfrowych. Efektem tego było uruchomienie w październiku 2002 r. Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej. Poznańska fundacja wykorzystwała nieznane jeszcze wtedy w kraju oprogramowanie. Po dwóch latach na zastosowanie tego systemu zdecydowała się Biblioteka Politechniki Wroc-

> Środowisko polskich bibliotek cyfrowych

ławskiej. W 2005 nastąpiły cztery kolejne wdrożenia - powstały: Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej i Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego. W latach 2006-2007 liczba ogólnodostępnych instalacji oprogramowania dLibra w Polsce wzrosła o kolejnych 12 wdrożeń. W latach 2008-2009 o następne 29. Widać to na wykresie⁹.

System dLibra jest obecnie najpopularniejszym oprogramowaniem w Polsce wykorzystywanym do budowy cyfrowych repozytoriów. Wdrożony został przez ponad 150 instytucji i stanowi bazę dla tworzenia sieci regionalnych, instytucjonalnych i federacyjnych bibliotek cyfrowych. W oparciu o oprogramowanie dLibra działa 57 bibliotek i instytucji¹⁰ - 31 regionalnych, prezentujących dorobek własnego regionu, - 22 instytucjonalne, które działają w określonym środowisku naukowym i dla jego potrzeb.

> Metadane

W grupie bibliotek opartych na systemie dLibra wymiana danych odbywa się w oparciu o powszechnie uznane standardy MARC, DublinCore i protokoły takie jak RSS, RDF, czy OAI-PMH. System dLibra umożliwia przeszukiwa-

nie treści publikacji w formatach TXT, HTML, PDF i DjVu. Standardem do opisu danych jest Dublin Core¹¹ i Marc21.

> Rozproszone biblioteki cyfrowe dLibra

W lutym 2006 r. stworzono, w oparciu o sieć PIONIER, platformę rozproszonych bibliotek cyfrowych, dającą dostęp do kilkudziesięciu tysięcy obiektów cyfrowych wraz z ich metadanymi. Była to pierwsza z zaawansowanych usług sieciowych, wykonana przez PCSS, początkowo dla bibliotek dLibra, obecnie także dla bibliotek krajowych korzystających z innego oprogramowania. Przeszukiwanie zawartości całego zasobu może się odbywać z pozycji dowolnej biblioteki za pomocą wspólnej wyszukiwarki. Można to zrobić także za pomocą wyszukiwarek internetowych, ponieważ cały zbiór jest indeksowany.

Biblioteki zdigitalizowały i oferują wspólnie między innymi:

Typ zasobu	Platforma rozproszonych bibliotek cyfrowych dLibra	Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa
Rękopisy	2.841	64
Starodruki	2.763	151
Książki	23.432	439
Czasopisma	190.952	1.402
Gazety	79.082	406
Mapy	1.656	56
Doktoraty i habilitacje	1.226	77
Grafika	4.956	1.597
Fotografia	7.060	115
Pocztówki	8.919	514
Rysunki	1.983	273

Przykład wybranych kategorii materiałów bibliotecznych - dane z września 2010 r.¹²

> Federacja Bibliotek Cyfrowych

W czerwcu 2007 r. Poznańskie Centrum Superkomputerowo Sieciowe zorganizowało i udostępniło serwis - Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC). Jego głównym celem jest ułatwienie korzystania z zasobów cyfrowych dostępnych w sieci PIONIER i zwiększenie ich widoczności na świecie. Podstawą serwisu są zasoby pochodzące z polskich bibliotek cyfrowych. Jest to kolejny etap budowy sieci rozproszonych bibliotek cyfrowych i repozytoriów w Polsce¹³.

Biblioteki federacji zdigitalizowały i oferują wspólnie ponad 450.000 dokumentów.

W ciągu pierwszego roku działalności liczba dostępnych w nich publikacji wzrosła dwukrotnie. Dane dotyczące zasobów przyłączonych bibliotek cyfrowych aktualizowane są raz na dobę. FBC umożliwia zestawienie planów digitalizacji i automatyczne wykrywanie duplikatów.

> Konsorcjum Polskie Biblioteki Cyfrowe

28 maja 2008 r. podpisane zostało w Poznaniu porozumienie w sprawie utworzenia konsorcjum p.n. Polskie Biblioteki Cyfrowe¹⁴, do którego przystąpiła również Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa. Celem konsorcjum jest wspieranie aktywnej współpracy zmierzającej do wypracowania standardów jakości, rozbudowa zasobów cyfrowych, stosowanie najnowszych technologii dla ich udostępniania i archiwizacji, promowanie zbiorów i usług w kraju i zagranicą oraz pozyskiwanie funduszy na realizację wspólnych projektów.

> Perspektywy rozwoju bibliotek cyfrowych

Kolejny etap rozwoju polskich bibliotek cyfrowych to przyłączenie w grudniu 2009 r. zasobów federacji do Europejskiej Biblioteki Cyfrowej *Europeana*.. Odbyna się to w ramach programu eContent+ i projektu EDLocal¹⁵. PCSS jest jednym z 32 partnerów projektu i pełni rolę regionalnego koordynatora na Polskę.

W ramach eContent+ realizowany jest też projekt Enrich - Europejskie Manuscriptorium Kultury, w którym biorą udział również zadeklarowane biblioteki cyfrowe federacji. Na bazie czeskiej Biblioteki Cyfrowej Manuscriptorium powstaje wirtualne środowisko badawcze przeznaczone do pracy nad manuskryptami, inkunabułami i starymi drukami oraz innymi dokumentami historycznymi. Baza umożliwia dostęp do zdigitalizowanych dokumentów historycznego dziedzictwa kulturowego Europy¹⁶.

Zbiory bibliotek cyfrowych FBC wykorzystywane są do prezentacji na specjalistycznych portalach, w bazach naukowych i tematycznych serwisach, w ramach *Open Access*. Przykładem jest projekt *Scientific Commons*,¹⁷ który zakłada udostępnienie publikacji naukowych. Platforma ta indeksuje kilkaset milionów publikacji zamieszczanych w cyfrowych repozytoriach bibliotek, archiwów i muzeów, wzbogacając codziennie swoje zasoby. Kolejny przykład to projekt *DART-Europe*¹⁸, w którym grupa bibliotek naukowych i konsorcjów bibliotecznych pracuje wspólnie nad bazą dostępu do prac dyplomowych i dysertacji powstających w Europie. Na podobnych zasadach działa

portal The Networked Digital Library of Theses and Dissertations (NDLTD).

Zbiory polskich bibliotek cyfrowych zrzeszonych w federacji widoczne są także na interdyscyplinarnym portalu ViFaOst, który oferuje społeczności akademickiej szeroki zakres informacji na temat Europy Wschodniej¹⁹.

Zbiory Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej widoczne są we wszystkich wymienionych projektach. ■

PRZYPISY:

¹ Problemy bibliotek cyfrowych omawiane są w pracy: Biblioteki cyfrowe: projekty, realizacje, technologie, praca zb. pod. red. J. Woźniak- Kasperek i J. Franke, Warszawa: SBP, 2007.

² Zob. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, Dz. U., nr 85, poz. 539; Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. 2006, nr 90, poz. 632; Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych, Dz. U. 2001, nr 128, poz. 1402.

³ Zob. M. Nahodko, Cyfrowa najmłodsza siostra bibliotek, „Konspekt”, 2004 nr 19. (<http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/19/nahotko.html>); zob. R. Szymula, Biblioteki cyfrowe - zagadnienia ogólne i problemy terminologiczne, EBIB 1999:08, (<http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib08/szymula.html>).

⁴ Zob. statystyka Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej - <http://zbc.uz.zgora.pl/stats/index.html>

⁵ Statystyka sporządzona na podstawie frekwencji logowań do poszczególnych tytułów w ZBC.

⁶ PIONIER-Polski Internet Optyczny. Infrastruktura dla społeczeństwa informacyjnego - <http://www.pionier.gov.pl>;

⁷ Projekt dLibra- <http://dlibra.psnc.pl/>

⁸ Strona PCSS - <http://www.man.poznan.pl/pcss/public/main/index.html>

⁹ Lista wdrożeń - http://dlibra.psnc.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=27

¹⁰ Lista wdrożeń systemu dLibra http://dlibra.psnc.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=27

¹¹ Zob. <http://dublincore.org/documents/dces>

¹² Informacja sporządzona na podstawie statystyki ZBC i pozostałych bibliotek cyfrowych.

¹³ Zob. strona Federacji Bibliotek Cyfrowych - <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/about?id=about-fbc>

¹⁴ Konsorcjum Polskie Biblioteki Cyfrowe, <http://www.ebib.info/content/view/1413/>

¹⁵ Zob. Europeana - <http://www.europeana.eu/>

¹⁶ Zob. Grażyna Piotrowicz, Erich: Europejskie Manuscriptorium Kultury, Pionier magazine 2009, nr 3 s.14-15.

¹⁷ Zob. Scientific Commons, <http://en.scientificcommons.org>

¹⁸ Zob. DART-Europe, www.dart-europe.eu

¹⁹ Zob. <http://www.vifaost.de/en/>